

УДК 81'255.4

ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОМАНУ “НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН” У ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

Гордієнко М. Ю.

У статті аналізуються лексико-стилістичні особливості роману “На Західному фронті без змін” Е. М. Ремарка, які відображають індивідуальний стиль автора, та їх відтворення у перекладах українською та російською мовами.

Ключові слова: переклад, еквівалент, лексико-стилістичні особливості.

В статье анализируются лексико-стилистические особенности романа “На Западном фронте без перемен”, которые отображают индивидуальный стиль автора, и их передача в переводах на украинском и русском языках.

Ключевые слова: перевод, эквивалент, лексико-стилистические особенности.

The article is devoted to the analysis of the lexical and stylistic peculiarities of the novel “All quiet on the Western front” by Erich Maria Remark, that represent the individual author’s style and the reproduction of such units in the Ukrainian and Russian translations.

Key words: translation, equivalent, lexical and stylistic peculiarities.

Одним з найяскравіших письменників зі своєрідним ідіостилем є Е. М. Ремарк. Його творчість прийнято відносити до літератури “втраченого покоління”, літератури, яка правдиво та точно відображає історичні, політичні та воєнні особливості, а також те, як ці події впливають на людину.

Роман Е. М. Ремарка “На Західному фронті без змін” багатий на різні лексико-стилістичні особливості, які відіграють важливу роль при їх розумінні та, як наслідок, перекладі. Саме лексика передає зміст твору та надає авторові найбільші можливості для добору засобів, виражає його думки та почуття. Цей рівень мови відтворює індивідуальні особливості стилю, своєрідність художнього методу, філософські та естетичні погляди митця. Саме від стилістично забарвленої лексики залежить функціонально-стильова та експресивно-емоційна багатозначність слів, завдяки якій читач має змогу зануритись та зрозуміти світ, описаний автором, та його відчуття. Звернемо увагу, що створюючи художній твір, письменник звертається до найрізноманітніших елементів, якими насичена мова, в тому числі й до одиниць усіх рівнів, що мають забарвлення будь-якого функціонального стилю [5, с. 164].

Розглянемо відтворення лексико-стилістичних особливостей роману “На Західному фронті без змін” у перекладах українською мовою К. Гловацької, виданий 1986 р., та російською мовою Ю. Афонькіна, виданий 1998 р. [5; 6].

З метою наблизити читача до описаних подій та надати художній портрет ліричному герою, письменник у романі використовує різні переосмислені мовні одиниці: “*So ein Fall ist schon lange nicht mehr dagewesen: der Küchenbulle mit seinem roten Tomatenkopf bietet das Essen direkt an;...*” [7, с. 3]. Важко оминати увагою переосмислене словосполучення “*mit seinem roten Tomatenkopf*”, в якому присутні два кольоронайменування, одне з яких є частиною складного іменника. Завдяки зазначеній лексемі письменник намагається точно передати образ та зовнішність певного ліричного героя, а саме повара, а також виразити своє відношення до нього. Як в українському, так і у російському текстах перекладачі відтворюють зазначений емоційно забарвлений вираз, використовуючи порівняння – “*з червоною, мов помідор, пикою*”; “*со своей багровой, как помидор, лысиной*”: “*Такого вже давно не бувало; наш куховар із червоною, мов помідор, пикою сам набивається з їжею;...*” [5, с. 34]. “*Такого с нами давненько уже не случалось: наш кухонный бог со своей багровой, как помидор, лысиной*”

сам *предлагает нам поестъ еще;...*” [6, с. 3]. В українському перекладі обрана лексема “*пика*” має негативне значення. Помічаємо, що у російському перекладі використане інше кольоропозначення, яке з одного боку є не еквівалентним, адже позначає інший відтінок кольору, а з іншого є вірним, бо до спектру кольору, що позначається лексемою “*rot*” входить і багрянний колір. Німецький іменник “*Kopf*” має нейтральне значення та позначає голову або обличчя. Російський переклад “*лысина*” має іронічне та негативне значення. Адже мова йде про лису голову червоного кольору, яка ліричному герою нагадує помідор.

Зазвичай дієслова акцентують увагу на дії, тому текст з великим використанням дієслів стає динамічним та, як наслідок, експресивним. Інтонація такого тексту характеризується напругою, великою чіткістю, особливим ритмічним малюнком. Слід зазначити і лаконічність, яка пов’язана з використанням необхідних дієслів та субстантиватів. Як приклад, наведемо наступний уривок оригіналу роману “На Західному Фронті без змін”: “*Wir müssen nach vorn zum Schanzen. Beim Dunkelwerden rollen die Lastwagen an. Wir klettern hinauf. ... Sie verbindet uns; sogar der geizige Tjaden schenkt mir eine Zigarette und gibt mir Feuer.*” [7, с. 38]. Динамічність цього уривку досягається значним використанням дієслів, у том числі і субстантивованими дієсловами, які виконують граматичну функцію передачі часового простору, а також експресивно та точно відтворюють описані події та явища, тому слід звернути особливу увагу на їх відтворення. “*Нас повезуть на передову, аж до окопів. Десь уже в темряві під’їздять вагони. Ми вилазимо на них. ... Вона єднає нас; навіть скупенький Тьяден протягає мені цигарку і дає прикурити*” [5, с. 61]. Звернемо увагу на переклад дієслова “*müssen*”, яке в українській мові відтворене пасивною формою дієслова, що також передає небажання та вимушеність ліричного героя їхати на передову. Наявне у тексті оригіналу субстантивоване дієслово “*Dunkelwerden*” відтворено іменником “*темряві*”, який втрачає прагматику автора. Зазначимо проте, що всі дієслова відтворені в українському перекладі еквівалентно та адекватно. Звернемо увагу на зменшено-пестливий прикметник словосполучення “*скупенький Тьяден*”, який є точним еквівалентом словосполучення “*der geizige Tjaden*”. Саме наявність перед власним іменем та прикметником артикля у даному виразі підтверджує вірність обраного перекладачем еквівалента, оскільки у німецькій мові артикль перед власним іменем використовується для виразу неповаги.

У російському перекладі модальність відтворена не еквівалентно, адже обране дієслово та його граматична форма не передає прагматичної настанови автора: “*Мы едем к передовой на саперные работы. С наступлением темноты к баракам подъезжают грузовые автомобили. Мы влезаем в кузов. ... Сумерки сближают нас; даже скуповатый Тьяден протягивает мне сигарету и дает прикурить*” [6, с. 55]. Субстантивоване дієслово “*Dunkelwerden*” відтворено еквівалентним словосполученням “*наступлением темноты*”, до складу якого входить субстантиват, що допомагає зберегти інтенцію автора. Конструкція речення повністю відповідає оригіналу. Відповідник словосполучення “*der geizige Tjaden*” – “*скуповатый Тьяден*” є адекватним та еквівалентним як і в українському перекладі.

З метою підкреслення трагічності подій та понурого стану героїв, які втомились від війни та вже сумують навіть за казармами, Е. М. Ремарк у своїх романах, а саме у творі “На Західному фронті без змін” часто використовує прозопопею та персоніфікацію, а також інші художні прийоми та засоби, завдяки яким письменник оживляє предмети, явища та інші речі: “*Oh, ihr dunklen, muffigen Korporalschaftsstuben mit den eisernen Bettgestellen, den gewürfelten Betten, den Spindschränken und den Schemeln davor! Selbst ihr könnt das Ziel von Wünschen werden; hier draußen seid ihr sogar ein sagenhafter Abglanz von Heimat, ihr Gelasse voll Dunst von abgestandenen Speisen, Schlaf, Rauch und Kleidern!*” [7, с. 73]. Обидва перекладачі, використовуючи емоційний виклик та звертання до неживих предметів, еквівалентно відтворили зазначену прагматику автора: “*О, темні, задушливі казармені спальні з залізними ліжками, картатими укривалами, шафками-пеналами та стільчиками біля них! Навіть про вас можна мріяти; тут, на передовій, ви здається чарівним відблиском рідного краю, хоча ви й просякнуті духом несвіжих харчів, тютюну, сонних людей та їхнього одягу.*”;

“О, темные, душные **казарменные помещения**, с вашими железными койками, одеялами в клетку, высокими шкафчиками и стоящими перед ними скамейками! Даже и вы можете стать желанными; более того: здесь, на фронте, вы озарены отблеском сказочно далекой родины и дома, вы, чуланы, пропитанные испарениями **спящих** и их одежды, пропахшие перестоявшейся пищей и **табачным дымом!**” [5, с. 87; 6, с. 109]. У наведеному уривку оригіналу наявний складний іменник “*Korporalschaftsstuben*”, словникове значення якого “відділення роти для несіння внутрішньої служби”. В обох вихідних текстах перекладачі, з метою уникнення переобтяження змісту, застосували лексичну трансформацію узагальнення, в результаті якої були надані наступні еквіваленти: “казармені спальні” та “казарменные помещения”. Крім того російський перекладач, використовуючи додавання словосполучення “*более того*” та двокрапки, підсилив зміст наведеного уривку. Звернемо увагу на переосмислений в обох вихідних текстах переклад лексем “*Schlaf*” – “сонних людей”, “спящих” та “*Rauch*” – “тютюну”, “табачным дымом”. Такий переклад надає тексту більшої естетичності. Словниковим еквівалентом даних мовних одиниць оригіналу є “сон” та “дим”. У даному випадку маємо смислову модуляцію, метою використання якої є надання тексту більшої естетичності та метафоричності описаних подій.

Роман “*На Західному фронті без змін*” Е. М. Ремарка присвячений подіям війни, а саме конфлікту ліричних героїв з війною, з дійсністю та як наслідок з самими собою. Тому для даного твору характерним є використання грубої нецензурної лексики та, як вже було зазначено, розмовних елементів, які були властиві мові солдатів: “*“Meine Fresse noch mal”, sagt Haie, und sein Gesicht taut auf,*” dann würde ich mir so einen strammen Feger schnappen, so einen richtigen **Küchendragoner**, weißt du, mit ordentlich was **dran** zum Festhalten, und sofort nichts wie **rin** in die Betten!...” [7, с. 58]. Вираз “*Meine Fresse noch mal*” є переосмисленим та скороченим від дуже грубого та нецензурного “*Halte die Fresse*” – “заткнутись”. Лексема “*noch mal*” разом із вилученням дієслова надає даному виразу більшої розмовності. Відзначимо, що іменник “*Fresse*” має знижене значення з відтінком грубості та викликає негативні емоції – “рожа”, “лика”, “харя” [2]. В українському перекладі зазначена лексема відтворена іншим виразом розмовного стилю “*От сто чортів!*” та знаком оклику, який надає йому більшої експресивності та емоційності: “– **От сто чортів!** – каже Гаїє, і обличчя в нього лагіднішає. – Тоді я знайшов би собі огрядну молодичку, щоб з неї і куховарка була пристойна, та головне, аби в руки було що взяти – ї притьмом у ліжку!” [5, с. 76]. Розглянемо детальніше переклад вище наведеного уривку російською мовою: “– **Вот житуха-то будет, забодай меня комф!** – говорит Хаие, и **лицо его оттаивает**. – Тогда я подобрал бы себе крепкую бабенку, этакое, знаете ли, **драгуна в юбке**, чтоб было бы за что подержаться, и без долгих разговоров – в постельку.” [6, с. 85–86]. У наведеному перекладі вираз “*Meine Fresse noch mal*” відтворений поширеним окличним реченням “*Вот житуха-то будет, забодай меня комф!*”. Перш за все слід відзначити додавання першої частини російського речення розмовного стилю, яка відсутня в оригіналі. Лексема “*житуха*” є жаргонізмом, частка –*то* надає більшої розмовності. Таким чином, функцією мовної одиниці “*житуха-то*” є відтворення мови ліричного героя, його характеристики та його відношення до бажаного у майбутньому житті. Вираз “*забодай меня комф*” є скороченням від фразеологізму “*забодай меня комар*”. Цей фразеологізм є вигуком та виражає сильні емоції подиву та захвату. Слід зазначити, що, таким чином, лексема “*комф*” є перекладацьким оказіональним скороченням від іменника “*комар*”, та надає виразу більшої розмовності. Знак оклику, який відсутній у зазначеному реченні оригіналу, надає виразу та його змісту більшої емоційності та відтворює виразність вимови персонажу, компенсуючи прагматичне значення інших розмовних елементів в оригіналі.

У наведеному уривку німецького роману у словах автора присутня метафора “*sein Gesicht taut auf*”, яка виконує експресивну функцію та привертає увагу на зміну виразу обличчя ліричного героя. Цю особливість українській та російській перекладачі відтворили по-різному. У російському перекладі зазначена лексема відтворена еквівалентною метафорою “*лицо его оттаивает*”, денотат

та конотат якої повністю відповідає оригіналу. Український перекладач використав менш образну мовну одиницю “*обличчя в нього лагідніше*”.

Іменник “*Küchendragoner*” є воєнним жаргонізмом з іронічною забарвленістю, словникове значення якого “*кухарка-гренадер*”, “*лайлива баба*” [2]. Український перекладач відтворив дану лексему розмовним відповідником, але з більш нейтральним значенням “*куховарка*”. Російський перекладач у даному випадку обрав більш переосмислену мовну одиницю “*драгун в юбке*”, яка еквівалентно передає авторську іронію.

Скорочені, як на фонетичному, так і на графічному рівні, лексеми “*dran*” та “*rin*” відтворюють реалістичність розмовного стилю персонажу. З метою відтворення зазначеного образу, українській перекладач застосував прийом компенсації та використав прийменник “*притьмом*”, словниковим синонімом якого є “*дуже швидко*”, “*моментально*” [1]. Зазначений прийменник є застарілим та притаманним розмовній мові відповідної мови перекладу. Російський перекладач застосував прийом компенсації на морфологічному рівні “*постельку*”. У даному випадку зменшено-пестливий суфікс *-ель-* передає розмовність та персональне позитивне відношення мовця до сказаного.

Таким чином, різноманітні лексико-стилістичні особливості роману “На Західному фронті без змін” відіграють важливу роль та виконують різні функції: комунікативну, експресивну функцію вираження думки та ін. При перекладі таких мовних одиниць слід враховувати прагматичну настанову автора, завдяки якій створюється своєрідність та особливість визначеного твору.

Література

1. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) [Електронний ресурс]. – © 2012, Webmezha. – Режим доступу до словника: <http://sum.in.ua/>
2. Многоязычный словарь Мультитран онлайн: 900 тематик, 8.000.000 терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: <http://www.multitran.ru/>
3. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (нім. мова): [Підручн. для студ. ВНЗ] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
4. Мацько Л. І. Стилістика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / [За ред. Л. І. Мацько]. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
5. Ремарк Е. М. Твори в 2-х томах. Т. I: На Західному фронті без змін; Три товарищі; Перекл. з нім. / Передм. Д. Затонського. – К.: Дніпро, 1986. – 573 с.
6. Ремарк Э. М. На Западном фронте без перемен: роман / Эрих Мария Ремарк; пер. с нем. Ю. Афонькина. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 317 с.
7. Erich Maria Remarque. Im Westen Nichts Neues. – Deutschland: Kiepenheuer & Witsch, 1971. – 215 S.
8. Tymchenko Ye. Vergleichende Stilistik der deutschen und ukrainischen Sprache [Lehrbuch] / Ye. Tymchenko. – Winnits'a: Nowa Knyga, 2006. – 240 S.